

UDK 81'367.335:811.163.6:811.161.1
Mladen Uhlik, Andreja Žele
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
mladen.uhlik@ff.uni-lj.si
andreja.zele@ff.uni-lj.si

PREDMETNI DA-ODVISNIKI V SLOVENSKO-RUSKI SOPOSTAVITVI

Prispevek obravnava predmetne vsebinske odvisnike s slovenskimi glagoli *reči*, *misliti*, *videti* in *slišati* v vlogi matičnega povedka. Odpira vprašanje razmerij med matičnim in odvisnim stavkom. Obravnava, kako izbor naklonske, časovne ali vidske oblike v odvisnem stavku vpliva tako na pomen matičnega povedka kot na sporočilnost celotne povedi.

Ključne besede: zložena poved, predmetni vsebinski odvisnik, vezniki, slovenščina, ruščina

The article focuses on the analysis of object clauses that contain Slovene verbs *reči* 'to say', *misliti* 'to think', *videti* 'to see', and *slišati* 'to hear' in the function of matrix predicates. It explores the question of the relationship between the matrix and subordinate clauses, while trying to establish to what extent the particular choice of mood, tense, or aspect in the complement clause can influence the meaning of the matrix predicate as well as the general informational value of the sentence.

Keywords: complex sentence, object clauses, sentential complementation, complementizers, Slovene, Russian

1 Uvod

Namen prispevka je opis značilnosti t. i. predmetnih vsebinskih odvisnikov.¹ Predmetni vsebinski odvisniki so obvezni udeleženci (aktanti) oz. obveznovezljiva določila povedkov v matičnem stavku. Tovrstni predmetni odvisniki nimajo niti prislovne niti oziralne vrednosti,² temveč z vsebinsko dopolnitvijo konkretizirajo pomen matičnega povedka.

Tipični veznik, ki lahko uvaja vsebino teh predmetnih odvisnikov, je veznik *da*. Ker ta veznik nima dovolj specializiranega pomena, celotno pomensko razmerje ostaja na obeh povedkih, s tem da prevladujočo vlogo usmerjanja časa in naklona prevzema

¹ Avtorja bi se posebej zahvalila M. Beniću, D. Krvini in M. N. Sajenku za dragocene nasvete, pomoč pri prevodu in opombe. Vso odgovornost za morebitne napake pri analizi in interpretaciji prevzemata avtorja.

² S pomenskega vidika se odvisniki lahko delijo na vsebinske, oziralne in prislovne (Toporišič 2000: 637–638). Ta delitev je sicer brez delitvenih meril prevzeta iz slovanskega jezikoslovja. V slovenski slovničarski tradiciji npr. A. Breznik (1934: 211–12) govori o posebni vrsti vezniških odvisnikov, ki jih deli na izjavne (deklarativne), npr. *Sem videl, da svoj čoln po sapi sreče ...*, in na pojasnilne (eksplikativne), npr. *Boljše je, da ostanete v šoli*. ipd.

povedek v matičnem nadrejenem stavku (matični povedek).³ Matični povedek je hkrati izhodišče za izražanje časovnih razmerij in naklonske usmerjenosti v zloženi povedi.

2 Vsebinski odvisniki: merila delitve

Glede na stavčnočlensko vlogo med vsebinskimi odvisniki prevladujejo:

a) predmetni vsebinski odvisniki:

1. Andrej je vesel (tega), **da ga je Ivan obiskal.**
Андрей рад, что Иван навестил его.
2. Povedal je, **da ga je soseda obiskala.**
Он рассказал, что соседка его навестила.

b) osebkovi vsebinski odvisniki:

3. Veseli me (to), **da si me obiskal.**
Я рад, что ты меня навестил.

c) povedkovodoločilni odvisniki:

4. Svoboda je, **da lahko delaš po svoji volji.**
Свобода – это когда делаешь все, что хочется.⁴

č) prilastkovi vsebinski odvisniki, ki določajo samostalniško zvezo⁵ in niso neposredno povezani z matičnim povedkom:

5. Dobil je uradno prošnjo, **(da) naj se izseli.**
Он получил официальное предписание выехать из помещения.

Z vidika izražanja časovnih razmerij je posebnost vsebinskih odvisnikov (6, 7), da lahko izražajo tako relativno kot absolutno časovnost, medtem ko večina prislovnih odvisnikov, kot so vzročni in posledični (8), izraža navadno zgolj absolutno časovno rabo.

³ Matični stavek je tu mišljen kot nadrejeni del zložene povedi brez določenega obravnavanega odvisnika. V zloženi povedi z več odvisniki torej matični stavek lahko obsega glavni stavek z vsaj enim odvisnikom; v teh primerih matični stavek ni enak glavnemu stavku, ampak je enakovreden nadrednemu stavku. Matični stavek se v smislu izhodiščnega stavka, ki vključuje vse sestavine potencialnih stavčnih členov tudi v obliki stavka, uporablja npr. v češkem jezikoslovju, pri nas pa je njegovo rabo utemeljeval Cazinkić (2004: 46).

⁴ Prevod slovenskega zgleda v ruščino kaže, kako lahko aktualno dejanje v slovenskem *da*-odvisniku s prevodom v ruščino, ki poudari ponovitveno časovnost, prehaja v pravilo.

⁵ V primerjavi z ruščino so v slovenščini pri samostalnikih, izpeljanih iz glagolov velevanja, nedoločniška dopolnila zelo redka (rus. Он получил просьбу/ приглашение/ совет прийти. = slov. *Prejel je prošnjo/vabilo/nasvet naj pride*).

6. Rekel mi je, **da jutri pride**.
Он сказал мне, что завтра придет.

V zgledu (6) se sedanjik v predmetnem odvisniku rabi relativno; matični povedek je v pretekliku, dovršni sedanjik (*pride*) v odvisniku izraža zadobnost glede na dejanje v matičnem povedku.

7. Poslušal je, **kako so se prepirale sosede**.
Он слушал, как ругались соседки.

Preteklik v predmetnem odvisniku pri (7) izraža absolutno rabo in označuje dejanje, istočasno z matičnim povedkom, ki je umeščeno v preteklost glede na trenutek govorjenja.

8. **Ker zamujam**, mi ne bo uspelo vsega opraviti.
Так как я опаздываю, я не успею всего сделать.

V vzročnem odvisniku v zgledu (8) gre za absolutno rabo časa, dejanje je umeščeno glede na trenutek govorjenja.

Razpoznavna lastnost vsebinskih *da*-odvisnikov je, da lahko posredno izražajo tudi različne naklonske pomene.

9. Rekel sem mu, **da pišemo poročilo**. (pripovedni skladenjski naklon)
Я сказал ему, что мы пишем отчет.

10. Rekel sem mu, (**da**) **naj napiše poročilo**.
Я сказал ему, чтобы он написал отчет.

V zgledu (10) je izražen velelni skladenjski naklon z veznikom *naj* in povednikom/indikativom. Posebnost slovenščine je, da velelnost v odvisniku izrazimo tudi z veznikom *da*, in sicer z indikativom ali z velelnikom, ko je ukaz naslovljen na neposrednega udeleženca: *Rekel sem ti, da napišeš poročilo/ Rekel sem ti, da napiši poročilo*. = Я тебе сказал, чтобы ты написал отчет.

11. Rekel sem mu, **da bi napisali poročilo**. (želelni skladenjski naklon)
Я сказал ему, что следовало бы написать отчеть.

12. ?Rekel sem mu / Vprašal sem ga, **ali naj napišemo poročilo**. (vprašalni skladenjski naklon)
Я спросил у него, не написать ли нам отчет.

V nasprotju z ruščino, bolgarščino ali češčino slovenščina nima posebnega veznika, ki bi razlikoval dejansko (realno) ali naklonsko zaznamovano (nerealno) odvisno

vsebino, ki jo veznik uvaja.⁶ To pomeni, da se v predmetnih odvisnikih z matičnim povedkom želje ali velevanja (13) uporablja isti veznik *da* kot pri odvisnikih ob povedkih govorjenja in mišljenja (Uhlík, Žele 2017: 91):

13. **Želim si, da ti vse uspe pravočasno narediti./ Želim si, da bi ti vse uspelo pravočasno narediti.**
Желаю тебе, чтобы удалось всё сделать вовремя.
češ. *Přeji ti, abys to stihl udělat načas.*

S skladijskim naklonom se izraža odnos govorca do dejanskosti in uresničljivosti vsebine v odvisniku (prim. realno v (9) vs. nerealno v (10), (11) (12)).

2 Tipologija povedkov, ki uvajajo predmetne vsebinske *da*-odvisnike

Povedke, ki uvajajo predmetne vsebinske *da*-odvisnike, lahko razvrščamo glede na različna merila. V prispevku bosta predstavljeni dve delitvi – prva, ki izhaja z vidika osnovnih komunikacijskih vlog matičnih povedkov (Grepl 2011: 173), in druga, ki z vidika govorca ocenjuje ‘resničnostno vrednost’ vsebine v odvisniku (Padučeva 2017).⁷

Glede na tvorčevo upravljanje s sporočilom, ki je v našem primeru vsebinski odvisnik, je možna delitev matičnih povedkov v tri velike skupine (Grepl 1977: 253; 2011: 173):

- 1) **glagoli predajanja** (reči, povedati), **prejemanja** (slišati, videti, izvedeti), **obravnava informacij** (misliti, razsojati, odločiti se);
- 2) **glagoli stališč, vrednotenj** (dvomiti, soglašati);
- 3) **glagoli psihičnih in psihosomatskih stanj in sprememb** (veseliti se, pomiriti se, sprijazniti se, bati se).

Naštete tri skupine vključujejo najtipičnejše glagole rekanja, mišljenja, vedenja, spoznanja, zaznavanja, vrednotenja, občutenja, želje, potrebe ipd. Posebno prva skupina povedkov povezuje vsebinske odvisnike z odvisnim govorom kot pretvorbo premega govora, npr. *Prepričuje jih, da naj ga pošljejo na zdravljenje.*

Pri E. V. Padučevi je tipologija povedkov vezana zlasti na posamezne pomenske sestavine matičnih povedkov, ki omogočajo vezljivost propozicijskih udeležencev z različnimi resničnostnimi vrednostmi; pod pojmom ‘resničnost’ je obravnavano tisto, kar je ‘resnično’ z vidika govorca, in ne s stališča zunajjezikovne dejanskosti (Kiparsky&Kiparsky 1970: 143).⁸

⁶ V ruščini, češčini in bolgarščini se razlikovanje med dejanskostjo in nerealnostjo vsebine v odvisniku odraža s pomočjo opozicije veznikov: rus. что, češ. že in bolg. че uvajajo naklonsko nezaznamovane pripovedne odvisnike, rus. чтобы, češ. aby in bolg. да pa odvisnike z nerealno vsebino (ob povedkih želje in velevanja).

⁷ Sintagma ‘resničnostna vrednost’ (»истинностный статус«) je pri delitvi E. V. Padučeve povzeta iz filozofije F. L. G. Fregeja (1848–1925). O terminu ‘resničnostna vrednost’ v filozofiji glej A. Ule (1997: 302).

⁸ Paul in Carol Kiparsky (1970) sta postavila tezo, da govorec odnos do resničnosti presupozicije vpliva na izbiro dopolnila.

Po mnenju Padučeve je možnost izražanja resničnosti vsebine v odvisniku ena izmed pomenskih sestavin matičnih povedkov (Padučeva 2004, 2011, 2017).⁹ S tem se vprašanje stopnje resničnosti vsebine v odvisniku prenese iz zunajjezikovnega konteksta v znotrajjezikovno besedilno analizo, kar sodi v sistemsko pomenoslovje.

Pri zloženi povedi s predmetnim odvisnikom Padučeva poudarja izhodiščno t. i. 'trditveno vrednost celotne propozicije' (prim. »ассертивный статус пропозиции«, Padučeva 2011, 2017). Trditvena vrednost celotne propozicije se nananaša na razmerje med **trditvijo**, ki je nadredni stavek, in **vsebino v odvisniku**. Zgled Padučeve (14) izraža razmerje, pri katerem je vsebina v odvisniku predstavljena kot predpostavka (presupozicija):

14. Иван жалеет, **что поехал на конференцию в Марокко.**

Ivan obžaluje (Ivanu je žal), **da je šel na konferenco v Maroko.** (Padučeva 2011)

Prvi del »Ivan obžaluje« je po mnenju Padučeve trdilni (t. i. asercija), ki v danem primeru vključuje povedek čustev (*obžalovati*) s fакtičnim pomenom,¹⁰ in v tovrstnih primerih pomeni zanikanje trditve oz. nadrejenega stavka zanikanje celotne povedi.

Drugi del »[...] da je šel na konferenco v Maroko« je predpostavka (presupozicija), povezana z védenjem govorca in je pri fакtičnih glagolih nespremenljiva stalnica, zato se ne more spremeniti tudi v zgledu (15), ko je matični povedek zanikan (prim. Ivić 1980: 46):

15. Иван не жалеет, **что поехал на конференцию в Марокко.**

Ivan ne obžaluje, **da je šel v na konferenco v Maroko.**

Glede na stopnjo resničnosti vsebine v odvisniku Padučeva predlaga tipologijo matičnih povedkov, ki v ruskem jeziku uvajajo predmetne vsebinske odvisnike z veznikom что. Svojo tipologijo omeji na skupine glagolov v povedkih in izključi zložene povedke z imensko sestavino, ki prav tako lahko uvajajo что-odvisnike. Avtorica se v veliki meri opira na tipologijo M. Noonana (2007) in matične povedke, ki uvajajo что-odvisnike, razdeli na naslednje skupine glagolov:¹¹

⁹ To za južnoslovanske jezike potrjuje študija M. Ivić (1980: 45).

¹⁰ Termin fакtičnih povedkov sta leta 1970 uvedla zakonca Kiparsky: fакtični povedek (»factive predicate«) je tisti povedek, ki v vlogi matičnega povedka zagotavlja, da ima odvisnik status predpostavke/presupozicije, na katero ne vpliva zanikanje matičnega povedka (Kiparsky&Kiparsky 1970; Ivić 1980; Padučeva 2011). Fакtični povedki se razlikujejo od t. i. implikativnih povedkov, pri katerih zanikanje vpliva na resničnostno vrednost vsebine v odvisniku: *Dosegel je, da so ga sprejeli* (sprejeli so ga) vs. *Ni dosegel, da bi ga sprejeli* (niso ga sprejeli) (Karttunen 1971 v Padučeva 2011).

¹¹ M. Noonan (2007: 120–45) z vidika tipologije, ki vključuje gradivo tudi iz neindoevropskih jezikov, razlikuje naslednje vrste povedkov, ki lahko uvajajo vsebinske odvisnike: povedki rekanja, povedki presoje, povedki prepričevanja, fакtični povedki pripominjanja, povedki znanja ali pridobivanja znanja, povedki strahu, povedki želje, povedki velevanja, naklonski povedki možnosti in obveznosti, povedki namere/cilja, fазni povedki, povedki neposrednega zaznavanja, povedki zanikanja in povedki navezave.

- **glagoli rekanja** (глаголы речи),
- **glagoli mišljenja** (глаголы мнения),
- **glagoli želje in strahu** (дезидеративы и глаголы опасения),
- **glagoli čustev** (глаголы эмоции)
- **glagoli vedenja in pridobivanja vedenja** (глаголы знания и приобретения знания),
- **glagoli zaznavanja** (глаголы восприятия),
- **glagoli laži in pretvarjanja** (глаголы лжи и притворства),
- **glagoli dogajanja** (общесобытийные глаголы)

V nadaljevanju bomo zgornje skupine naštetih glagolov združili glede na resničnostno vrednost odvisnika v razmerju do matičnega povedka.

Večina glagolov rekanja (16, 17), mišljenja (18, 19) in glagolov želje in strahu (20, 21)¹² v matičnem povedku ne sproža ocene resničnostne vrednosti v odvisnem stavku. Po Padučevi je njihov resničnostni status indiferenten do resnice (»безотносительность к истине«), kar tudi pomeni, da ne uvajajo predpostavke, ki bi upoštevala naslovnika:

16. Povedal mi je, **da pride**.
Он сказал мне, что придет.
17. Naročil sem mu, **(da) naj pride**.
Я велел ему прийти.
18. Mislim, **da pride**.
Я думаю, что он придет.
19. Verjamem, **da pride**.
Я верю, что он придет.
20. Želim, **da pride./ da bi prišel**.
Мне бы хотелось, чтобы он пришел.
21. Vojim se, **da pride./ da bi prišel**.
Я боюсь, что он придет.

V zgledih (16–21) ni izraženo, ali je vsebina v odvisniku s stališča govorca resnična, in posledica tega je, da pomena trditve v celotni povedi ne moremo istovetiti s pomenom odvisnika. Zato Padučeva znotraj skupine glagolov rekanja zavestno opozori na performativa *предупреждать* (opozarjati) in *напоминать* (spomniti) ter na glagol *сообщать* (obveščati), pri katerih predpostavka v odvisniku izraža tisto, kar govorec jemlje kot resnično.

¹² O posebnostih stavčnih dopolnil pri glagolih želje glej še Uhlik, Žele (2018).

Omenjene skupine glagolov se razlikujejo od faktičnih glagolov čustev, pri katerih velja, da ne glede na to, ali je matični povedek trdilni ali zanikani, vsebina v odvisniku izraža predpostavko, za katero govorec najpogosteje meni, da je znana naslovniku (v predpostavki je izraženo skupno védenje govorca in naslovnika/sogovorca):

22. Veselim se, **da pride**.
Я рад, что он придет.
23. Ne veselim se, **da pride**.
Я не рад тому, что он придет.
24. Žalosti me, **da pride**.
Меня расстраивает, что он придет.

Med faktične glagole Padučeva uvrsti tudi glagole védenja in pridobivanja znanja (25, 26), pri katerih ima vsebina v odvisniku status predpostavke (presupoziције). V nasprotju z glagoli čustev gre pri glagolih védenja in pridobivanja znanja po navadi za predpostavko, ki je znana govorceu, in ne potencialnemu naslovniku.

25. Vedel sem, **da pride**.
Я знал, что он придет.
26. Nisem vedel, **da pride**.
Я не знал, что он придет.

Tako Padučeva (2004: 261–62) kot M. Ivić (1980: 47) opozarjata, da se glagol rus. *знать*, srh. *znati* uporablja kot faktični povedek (27), razen pri zanikanju v prvi osebi sedanjika (28), kjer vsebina v odvisniku ne izraža predpostavke:

27. Я не знал, **что она приехала**.
Nisem vedel, **da je prišla**.

Vsebina v odvisniku v zgledu (27) je predpostavka, ki se tudi pri zanikanju obdrži.

28. Я не знаю, **приехала она или нет**.
Ne vem, **ali je prišla**.

V zgledu (28) vsebina v odvisniku z zanikanim matičnim povedkom v 1. osebi sedanjika nima statusa predpostavke.

Po Padučevi se glagoli zaznavanja lahko prekrivajo z glagoli pridobivanja znanja. V nadaljevanju (glej 4.1.2) bomo skušali pokazati, kako se razlike med zaznavanjem in pridobivanjem znanja izražajo tudi s pomočjo časovne sovisnosti med nadrejenim matičnim stavkom in odvisnikom.

Pri glagolih zaznavanja se kot eno pomembnejših meril za ocenjevanje stopnje resničnostne vrednosti vsebine v odvisniku izkaže zanikanje. Tako je na primer v trdilih stavkih s stališča govorca vsebina odvisnega stavka po navadi resnična.

29. Vidim/ Videl sem/ Videl bom,¹³ **da prihaja.**
Я вижу / Я (у)видел / Я увижу, что она идет.¹⁴
30. Slišim/ Slišal sem/ Slišal bom, **da prihaja.**
Я слышу / Я (у)слышал / Я услышу, что она идет.

Že sami glagoli zaznavanja vključujejo tudi pomensko sestavino vrednotenja resničnosti. Stopnja resničnostne vrednosti oz. faktičnosti glagolov zaznavanja se pričakovano zmanjša v primerih zanikanih povedkov zaznavanja, ko vsebina v odvisniku ni več faktična predpostavka/presupozicija.

V ruščini se sprememba resničnostne vrednosti na izrazni ravni kaže s pogostejšo rabo veznika *чтобы*, ki uvaja odvisnike ob zanikanih glagolih zaznavanja (слышал, что/ видел, что vs. не слышал, чтобы/ не видел, чтобы), v slovenščini pa s pogostejšo rabo pogojnika v odvisniku.

31. **Не слышал, чтобы** сейчас в России существовала бы какая-то система массового тестирования, а без этого вряд ли можно говорить о достаточном материале для серьёзных выводов. (NKRJ).

Nisem slišal, da bi danes v Rusiji **obstajal** kakršen koli sistem množičnega preverjanja, brez tega pa težko govorimo o gradivu, ki bi zadoščalo za resne ugotovitve.

32. Никто **не видел, чтобы** они бежали через мост, поднимались на холм ...
Nihče **ni videl, da bi pretekli** most, se povzpeli na hrib ...

Padučeva izpostavlja dva primera zanikanja trdilnega stavka z glagolom *видеть*, kjer uporaba veznikov *что* in *чтобы* poudari različno stopnjo resničnostne vrednosti. Gre za dva načina zanikanja stavka *Я видел, что она улыбнулась.* = *Videl sem, da se je nasmehnila.*

33. Я не видел, **что она улыбнулась.** = Nisem videl, **da/ko se je nasmehnila** (odvisnik s *что* vsebuje predpostavko »ona se je nasmehnila«).

¹³ V slovenščini in štokavščini sta osnovna glagola, ki označujeta neaktivno zaznavo z vidom/sluhom, dvovidska (slov. *videti*, *slišati*, bos., hrv., srb. *vid(j)eti*, *čuti*). Glagola neaktivnega zaznavanja v nasprotju z ruščino (*видеть* vs. *увидеть*; *слышать* vs. *услышать*) nimata sestavljenk, pri katerih bi predponsko obrazilo izražalo vidsko razliko.

¹⁴ Ruski glagol *приходить* nima aktualnoprocesnega pomena (Zalizinjak, Mikaeljan, Šmelev 2015: 29). Zato pri prevodu slovenskega *prihajati* uporabljamo glagol *идти*: *Поглеј, сосед prihaja.* – *Смотпу, сосед идем.* Za podrobnejši opis o razlikah med rabo vida v ruščini in slovenščini glej Derganc (2010).

34. Я не видел, **чтобы она (хоть раз) улыбнулась.** = Nisem videl, **da bi se (kdaj) nasmehnila.** (v tem primeru je vsebina odvisnika indiferentna do resnice, raba pogojnika nevtralizira faktičnost)¹⁵

Med glagoli zaznavanja Padučeva izpostavlja še podskupino glagolov, kot so *казаться* (zdeti se, videti kot), *вообразать* (zamišljati si, predstavljati si), pri katerih vsebina v odvisniku ne izraža predpostavke in je indiferentna glede na resničnost s stališča govorca.

35. Zdi se, **da prihaja.**
Кажется, она идет.
36. Videti je, **(kot) da prihaja/ (kot) da bi prihajal.**
Похоже, он идет.

V prispevku se osredotočamo na posebnosti odvisnikov ob matičnih povedkih *reči*, *misliti*, *slišati* in *videti*, preostalih skupin, ki niso povezane s temi povedki, ne bomo vključili v obravnavo.

3 Značilnosti veznika *da*

Pri vseh dosedanjih primerih se je potrdilo, da za uvajanje vsebine predmetnih odvisnikov v slovenščini uporabljamo veznik *da*. Nespecializirani pomen, po katerem se slovenski *da* razlikuje od ruskih *что* in *чтобы*, mu omogoča nevtralno vlogo pri vzpostavljanju razmerja med matičnim povedkom in povedkom v odvisniku.

Pomenska izpraznjenost veznika *da* se kaže v njegovi široki rabi. V primeru večje pomenske specializiranosti razmerja, ki lahko poudarja časovnost ali način, pa je pri faktičnih glagolih namesto *da* možna uporaba bolj specializiranih veznikov *ко* in *как*.

Zlasti ob faktičnih glagolih čustvenega vrednotenja se razlika med veznikoma *da* in *ко* kaže pri naslednjih zgledih:

37. Veselim se, **da mi pišeš.**
Я рад, что ты мне пишешь.
38. Veselim se, **ко mi pišeš.**
Я радуюсь, когда ты мне пишешь.
39. Pritožuje se, **da mu zmanjkuje denarja.**
Он жалуется, что ему не хватает денег.

¹⁵ Podoben zgled iz slovaščine omenja Darovec *Ešte som ho nevidel, aby sa smial* (1984: 172).

40. Pritožuje se, **ko mu zmanjkuje denarja.**

Он жалуется, когда ему не хватает денег.

Če predmetni odvisnik uvaja veznik *da* (37, 39), odvisnik označuje aktualno dejanje ali stanje, medtem ko zgleđa z veznikom *ko* (38, 40) izražata ponovljivost in neaktualnost izraženega stanja ali dejanja.

Uporaba veznika *kako* ob glagolih zaznavanja poudarja procesualnost vsebine v odvisniku (42, 43):

41. Videl je, **da je burja odnesla šotor.**

Он видел, что буря унесла палатку.

42. Videl je, **kako je burja odnesla šotor.**

Он видел, как буря унесла палатку.

Razmerje med rabo veznikov *da* in *kako* izraža tudi njuno različno skladiškovno-pomensko vlogo, in sicer tako, da se pri glagolih aktivnega zaznavanja (sln. *gledati*, *poslušati*, rus. *смотреть*, *слушать*) uporablja izključno veznik *kako* (rus. как), ki poudarja način dejanja/procesa:¹⁶

43. Poslušal je, **kako spretno** trgovci nagovarjajo mimoidoče.

Он слушал, как умело торговцы зазывают прохожих.

44. *Poslušal je, da trgovci spretno nagovarjajo mimoidoče.

Pri glagolih neaktivnega zaznavanja (*videti*, *slišati*, *увидеть*, *слышать*), ko nosilec zaznavanja ni tvorno vključen v dogajanje, veznik *da* navadno izraža zgolj poročano vsebino:

45. Slišal je, **da trgovci spretno nagovarjajo mimoidoče.**

Он слышал, что торговцы умело зазывают прохожих.

46. Videl je, da **trgovci spretno nagovarjajo mimoidoče.**

Он видел, что торговцы умело зазывают прохожих.

Korpusno gradivo potrjuje, da je raba veznika *kako* ob glagolih neaktivnega zaznavanja *videti* in *slišati* omejena na izražanje zaznave, medtem ko veznik *da* lahko uvaja pomen zaznavanja (glej nadaljevanje) ali pridobivanja informacij:

47. Videl je, **kako spretno** trgovci nagovarjajo mimoidoče.

Он видел, как умело торговцы зазывают прохожих.

¹⁶ Glede razlikovanja med veznikoma *что* in *как* v ruščini glej Barentsen 1993; Letučij 2014.

48. Slišal je, **kako spretno trgovci nagovarjajo mimoidoče**.
Он слышал, как умело торговцы зазывают прохожих.

Da potrjuje svojo nezaznamovano vezniško vlogo in neposeganje v vsebino tudi tako, da ga kdaj lahko tudi opustimo. V slovenščini, kot je razvidno iz (49), dobimo t. i. polpremi govor:

49. Slišal je, **trgovci spretno nagovarjajo mimoidoče**.
Он слышал, что торговцы умело зазывают прохожих.

Nasprotno veznik *kako* posega v vsebino odvisnika s poudarjanjem načina poteka dejanja, kar izraža tudi izpostavljeno mesto prislova, ki v (47) in (48) sledi vezniku.

4 Konkretna empirična analiza odvisnikov ob povedkih: reči, misliti, videti in slišati

Veznik *da* omogoča, da je težišče časa in naklona na matičnem povedku, ki izraža stališče vršilca oz. govorca in je hkrati izhodišče za časovno sovisnost in naklonsko usmerjenost v zloženi povedi. Čeprav sta časovnost in naklonskost vsebinskega odvisnika podrejeni času in naklonu matičnega povedka in stavka, ravno predmetni vsebinski *da*-odvisniki, omogočajo časovno sovisnost in naklonsko usklajevano dvosmernost med matičnim in odvisnim stavkom.¹⁷

Tako je s strukturnoskladenjskega vidika smiselno ločevanje vezniških vsebinskih odvisnikov z vezniki kot *da* in *naj*,¹⁸ npr. *Povedal je, da pride*, in oziralnih vsebinskih odvisnikov z oziralnimi zaimki oz. oziralniki, npr. *Ni povedal, kdo pride / kam gre / kako gre / zakaj gre* ipd.; pri slednjih namreč izbira zaimenskega oziralnika ni odvisna od povedka v matičnem stavku. Nevezanost oziralnih zaimkov na povedek v matičnem (nadrejenem) stavku daje tudi širšo možnost izbire naklonske rabe kot *Ne bi verjel, kdor ni videl* nasproti *Ne bi verjel, da bi lahko videl*, *Vam že pokažemo, kaj (lahko) znamo / kaj bi lahko znali / kaj ne boste nikoli znali* ipd.

¹⁷ Vsebinski odvisniki so v češkem jezikoslovju (Miroslav Grepl, Petr Karlík, 1986: 426-427) imenovani kot propozicijski udeleženci »argumenty propozični« se namreč lahko izvorno razlagajo tudi kot samostojne vsebinsko zaokrožene izjave (vloga premege govora) v različnih komunikacijskih položajih.

¹⁸ Poleg povedkov v matičnem stavku različna oz. spremenjena stališča do propozicijsko izražene vsebine izražajo tudi vezniške besede; izbor le-teh je odvisen od konkretnega povedka in tako se izraža tudi tvorčevost stališče oz. odnos do vsebine, ki združuje sporazumevalno težnjo z realno naklonskostjo ali čustvenim vrednotenjem: *Bojim se, da se Petru ne bi kaj zgodilo*, *Bojim se, da bi se Petru kaj zgodilo*, *Sovražim, da se Peter tako slabo uči – Sovražim, ko se Peter tako slabo uči*, *Čudi me, da je toliko stalo – Čudi me, koliko je to stalo*, *Zdi se, da nekdo gre – Zdi se, kot da nekdo gre* ipd.

4.1 Primeri vsebinskih odvisnikov z glagoli *reči*, *misлити* in *slišati*, *videti* v matičnem povedku

Za nadaljnjo obravnavo so izbrani pomensko temeljni glagoli *reči*, *misлити*, *slišati* in *videti*, ki so temeljni splošnopomenski predstavniki povedkov rekanja, mišljenja in zaznavanja. Zaradi njihove splošnopomenskosti je toliko bolj jasen vzratni konkretni pomenski vpliv odvisnika na matični povedek. Tovrstni povedki¹⁹ vzpostavljajo temeljni komunikacijski okvir, ki uvaja vsebinski odvisnik, da lahko a) sporoča oz. obvešča, npr. *Rekel mi je, da pride*, b) sprašuje, npr. *Sprašuje ga, ali/če je varno*, c) zahteva, npr. *Rekli so mu, (da) naj bo tiho*, č) zaznava, npr. *Sliši, da ne more uiti*, d) spoznava in pridobiva informacijo, npr. *Vidi/Sliši, da jim ni pomoči*, e) izraža mnenje ali vrednoti *Misli, da bi se lahko poenotili*.

Širokopomenskost izbranih matičnih povedkov (*reči*, *misлити*, *slišati*) dopušča to, da jih predmetni vsebinski odvisnik pomensko dopolnjuje in izraža tako časovno kot naklonsko sovisnost.

4.1.1 Glagoli rekanja in mišljenja

Časovna razmerja med matičnimi in odvisnimi stavki pri glagolih rekanja in mišljenja v matičnem povedku niso omejena – lahko izražajo preddobnost, istodobnost ali zadobnost. Izjema so naklonski pomeni teh glagolov, ki bodo predstavljeni v nadaljevanju.²⁰

Pomene (povedke) slovenskega glagola *reči* (po SSKJ),²¹ ki navadno vežejo vsebinski odvisnik, lahko razdelimo v naslednje pomenske skupine:

'povedati', 'izraziti z govorjenjem', 'zatrđiti, izjaviti'

50. Rekel mi je, **da se hitro vrne**.

Он сказал мне, что скоро вернется.

'ukazati, veleti':

51. Rekel mi je, **(da) naj se hitro vrnem**.

Он велел мне вернуться поскорее.

Glagol *reči* v (53) sporočani vsebini v odvisniku lahko dodaja vrednotenjski okvir in s tem naklonsko zaznamuje vsebino v odvisniku.

¹⁹ Karolak (2001: 22–25) jih imenuje tudi povedke »drugega/višjega razreda«, označeni so tudi kot razlagalni ali razmerni glagoli oz. povedki.

²⁰ Za češčino je pomenljiva ugotovitev F. Daneša (1987: 156), da *reči* lahko zaradi svoje širopomenskosti zaobjame in hkrati združuje vloge indikativa, interogativa, optativa in imperativa, npr. řikal mi, že přijede – řikal mi ,ptal se', *jestli bych mu (ne)přijčil stovku* – řikal mi ,radil', *abych se neženil*, medtem ko v slovenščini matični *reči* ne uvaja vprašanega odvisnika, npr. *Rekel je, da pride* – **Rekel je, če/ali bi prišli* – *Rekel je, da bi (rad) prišel* – *Rekel je, (da) naj pride*.

²¹ Slovar slovenskega knjižnega je v dveh izdajah dostopen na slovarskem spletišču Fran = Fran: slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. URL: www.fran.si (28. 2. 2017).

52. Rečem vam, **dobro premislite**.
Говорю Вам, хорошенько подумайте.

Naklon kot izraz pomenske sestavine 'odnosa, razmerja do koga/česa' v pomenju glagolov omeji izražanje časovnih razmerij:²² v (51, 52) je dejanje v odvisniku izključno zadobno v odnosu do trenutka govorjenja, medtem ko pomeni *reči* v (50, 53, 54, 55) dopuščajo izražanja različnih dobnosti:

53. Rekel mi je, **da se je hitro vrnil**. – preddobnost
Он сказал мне, что быстро вернулся.
54. Rekel mi je, **da se bo hitro vrnil/ da se hitro vrne**. – zadobnost (dovršna oblika prihodnjika ali sedanjika)
Он сказал мне, что скоро вернется.
55. Rekel mi je, **da se vrača**. – istodobnost (nedovršna oblika sedanjika)
Он сказал мне, что возвращается.

Pomeni vrednotenja so pogosteje izraženi z glagolom *misliti*: 'imeti povedano za resnično' (prim. SSKJ). Posebnost slovenskega glagola *misliti* je, da z njim lahko enakovredno izrazimo tako domnevo kot oceno (56).

56. Mislila sva, **da bova kmalu na cilju**.
Мы думали, что скоро будем у цели.

V pomenu, kjer prevladuje presoja, ni nobene omejitve glede izražanja časovnega razmerja med odvisnim povedkom in matičnim povedkom (razumsko ravnavanje potrebuje časovne opredelitve).

Nasprotno pa prevlada čustvene rabe v zgledu (57), ki izraža očitek, ukinja časovna razmerja.

57. Kaj misliš, **da si?! = ,Kaj si drzneš?'**
Что ты о себе возомнил?!

Raba drugih časov v zgledu (57) bi namreč preusmerila pomen glagola *misliti* (*Kaj misliš, da si bil? Kaj misliš, da boš?*) iz čustvenega očitka v pravo vprašanje s pomenom presoje.

Sopostavitev z ruščino in češčino opozarja na to, da v slovenščini zanikana oblika *misliti* v 1. osebi sedanjika redkeje uvaja predmetno vsebino z *da*-stavkom.

²² Na to lastnost naklonskih glagolov v vlogi matičnih povedkov opozarja tipolog M. Noonan (Noonan 2007).

Če je v ruščini vsebina odvisnika zanikana z negacijo glagola rus. думать (Letučij 2014), pa to za slovenščino ni običajno – v slovenščini se navadno zanika *glagol* v odvisnem stavku:

58. Не думаю, **чтобы завтра пошел снег.**
?Ne mislim, da bi jutri snežilo. → Mislim, da jutri ne bo snežilo.

V ruščini zanikanje matičnega povedka v zgledu (58) lahko vpliva na izbiro veznika: pri zanikanju se ob *что* pojavlja tudi odvisnik *чтобы*.

4.1.2 Glagola zaznave: videti, slišati

Gradivno se potrjuje, da slovenski glagoli zaznavanja v vlogi matičnega povedka lahko uveljavljajo različne načine absolutne in relativne rabe časa in časovnih razmerij v zloženih povedi. Osredotočili se bomo predvsem na glagole neaktivnega zaznavanja – *videti* in *slišati*.

Glagola neaktivnega zaznavanja *videti* in *slišati* poznata različne možnosti izražanja časovne sovisnosti med matičnim in odvisnim povedkom. Vezava predmetnega *da*-odvisnika odpira tudi različne možnosti relativne in absolutne rabe časov v odvisnem povedku. Možnosti izražanja sovisnosti in rabe časov ponazarjamo z zgledi iz korpusa *Gigafida*, pri čemer se opiramo na tipologijo, kot je predstavljena v (Bondarko, Bulanin 1967: 110–15):

59. Vidim ga/ Videl ga bom/ Videl sem ga.
Я его вижу / Я его увижу ~ Я буду его видеть / Я его (у)видел.

Prvi tip (59) ponazarja popolno absolutno rabo časovnih oblik v prostem stavku, povezana zgolj z umestitvijo dejanja glede na trenutek govorjenja.

60. Videl sem, **kako so mimo mene letele pločevinke s pivom.**
Я видел, как мимо меня летали банки пива.

Drugi tip (60) predstavlja absolutno rabo časovnih oblik. Celotna poved je zaradi obeh povedkov v pretekliku, ki izražata istočasno dejanje, umeščena pred trenutek govorjenja. Veznik *kako*, ki poudarja način poteka dejanja, v kombinaciji z nedovršnikom vpliva na vzpostavljane razmerja istočasnosti med matičnim in odvisnim povedkom. Oblika odvisnega povedka je preko izražanja istočasnosti povezana s časom matičnega povedka; preteklik obeh povedkov pa kaže na umeščenost pred trenutek govorjenja (absolutna raba).

61. Slišim, **da pride.**
(Со всех сторон) слышу, что он приедет.

62. *Že vidim, da je zamudil.*

Я вижу, что он уже опоздал.

Pri tretjem tipu (61, 62) obliki v odvisniku (*pride, je zamudil*) po Bondarku lahko hkrati izražata relativno in absolutno rabo. Relativno, ker sta umeščeni glede na dejanje v matičnem povedku, absolutno, ker je čas v matičnem povedku (njuna orientacijska točka) sedanjik, ki je po Bondarku povezan s trenutkom govorjenja.

Veznik *da* v nasprotju s *kako* ne poudarja poteka in zato pomensko ni nujno povezan z izražanjem istočasnosti med obema povedkoma. V zgledu (61) je zadobnost v odvisnem stavku izražena s pomočjo sedanjega dovršnika. Istočasnost bi poudarili tako, da bi v odvisniku uporabili nedovršnik sedanjika *Slišim, da prihaja*. Vsebina v odvisniku, kot je razvidno iz (61) in (62), ne označuje vedno samega procesa zaznavanja, v zgledu (62) *da*-stavek ima pomen ugotovitve ali rezultatata zaznavanja, ki izhajata iz posledice predhodnjega dejanja.

Obenem pa odsotnost istočasnosti poteka dveh dejanj lahko sproži pomenski premik v matičnem povedku, ta poleg zaznavanja še pridobi pomen 'pridobivanja informacije' oz. 'ugotavljanja posledic predhodnih dejanj'.

63. Videl je, **da se vhodna vrata odpirajo na poseben način.**

Он увидел, что входная дверь открывается особым образом.

Četrty tip (63) ponazarja relativno rabo sedanjiške oblike v odvisniku (*odpirajo*), ki je umeščena glede na čas dejanja v matičnem povedku. Bondarko meni, da ima ta tip »dodatno absolutno orientacijo«, ker sedanjiška oblika v odvisniku označuje dejanje, istočasno z matičnim povedkom, umeščenim pred trenutek govorjenja.

Sedanjiško obliko v odvisniku je, kakor opozarja Bondarko, mogoče zamenjati s preteklikom:

64. Videl je, **da so se vhodna vrata odpirala na poseben način.**

Он увидел, что входная дверь открывалась особым образом.

Tako v zgledu (63) kot v (64) je razmerje med povedkoma izraženo istočasno in povezano s pomenom 'zaznavanja'.

Na razliko med rabo sedanjika (63) in preteklik (64) v odvisnem povedku je opozoril A. Barentsen (1996) – sedanjik lahko označuje dejanje, ki še vedno obstaja v trenutku govorjenja, ali splošnoveljavno resnico – vrata se odpirajo tudi po tem, ko je osebek to opazil. Raba preteklika v odvisniku (vrata so se odpirala) tovrstno interpretacijo izključuje, ker je vezana izključno na časovni trenutek zaznavanja, npr. *Videl sem ga, kako je bežal skozi zadnja vrata.*

65. Ves svet je slišal, **da bo Avstrija gostila evropsko nogometno prvenstvo**.
Весь мир слышал, что Австрия будет принимать чемпионат Европы по футболу.

Peti tip (65) označuje popolno relativno rabo oblike v odvisniku, prihodnjik se umešča glede na dejanje matičnega povedka (*je slišal*) in ni povezan s trenutkom govorenja.

Hkratna raba preteklika v matičnem stavku in prihodnjika v odvisnem vzpostavlja obvezno neistočasnost dejanj. V tem primeru pa glagol *slišati* pomensko prehaja iz 'zaznavanja' (*slišal*) v 'pridobivanje informacije' (*izvedel*).

Zanikanje matičnih glagolov *videti* in *slišati* pa povzroči modifikacijo celotne pozicije, tako da a) se izniči faktičnost, ki je sicer značilna za glagole zaznavanja; b) se pogosteje v odvisniku uporablja pogojnik in c) se ukine možnost izražanja časovnih razmerij. Ugotovljeno potrjuje tip vsebinskega odvisnika (66), ki ne opisuje konkretnega stanja/ dejanja, govorec se v tem primeru ne opredeljuje glede faktičnosti vsebine v odvisniku (Darovec 1984: 172):²³

66. Nisem ga še videl, **da bi se smejal**.
Я еще не видел, чтобы он смеялся.

5 Vzoredne izrazne možnosti z nedoločnikom ali izglagolskim samostalnikom

Izhajamo iz postavke, da *da*-stavki najbolj popolno in nedvoumno izražajo vsebino. V primerih, ko *da*-stavke zamenjamo z nedoločnikom ali izglagolskim samostalnikom,²⁴ navadno krnimo vsebino: relativiziramo časovna in ukinjamo naklonska razmerja med matičnim povedkom in nestavčnim vsebinskim udeležencem, ki je lahko izražen z nedoločnikom ali izglagolskim samostalnikom.

Krnitev vsebine je povezana tudi z zmanjševanjem udeleženskih vlog, kar je stalnica pri zamenjavi osebnih glagolskih oblik v odvisnikih z nedoločniki, pri zamenjavah z izglagolskimi samostalniki pa se poveča tudi dvoumnost sporočanega.

Pravo pretvorbno razmerje ostaja med premim govorom in vsebinskim odvisnikom, npr. *Rekel mu je: »Pridi!«* > *Rekel mu je, (da) naj pride*.

Zamenjava *da*-stavkov odpira vzoredne izrazne možnosti: vsebinske udeležence lahko izrazimo tudi z nedoločnikom (68) ali izglagolskim samostalnikom (69) v isti skladenjski vlogi:

²³ V češki jezikoslovni literaturi imamo sintagmo *postoj mluvčího k propozicii* (k propozicijnemu obsahu). O tem glej Grepl 1977: 256.

²⁴ Po ugotovitvah čeških jezikoslovcev (Grepl, Karlík a kol. 1986: 509) ravno vezniško vsebinski odvisniki v nasprtu z oziralnimi odvisniki odpirajo večjo možnost zamenjav z nedoločnikom ali izglagolskim samostalnikom: npr. *Ni povedal, da pride* > *Ni povedal za svoj prihod*.

67. Slišal sem ga, **da poje**.
Я слышал, как он поет.
68. Slišal sem ga **peti**.
Я слышал, как он поет.
69. Slišal sem **njegovo petje**.
Я слышал его пение.

V konkretnih primerih o možnosti zamenjave *da*-odvisnika z izglagolskim samostalnikom ali nedoločnikom lahko odloča glagolski vid povedka v odvisniku, npr. *Slišal je, da so škripala vhodna vrata* > *Slišal je škripanje vhodnih vrat* : *Slišal je škripati vhodna vrata* nasproti *Slišal je, da so zaškripala vhodna vrata* > *Slišal je zaškripati vhodna vrata* : **Slišal je zaškripanje vhodnih vrat* (prim. Petr a kol. 1987: 509).

Povedki se ločujejo po možnem upovedenju vsebine v odvisniku, nedoločniku ali izglagolskem samostalniku.²⁵

Tu se bomo omejili zgolj na spremembe, ki jih povzroči zamenjava stavčnega dopnila z nedoločnikom pri glagolih *reči*, *misliti*, *videti in slišati* v matičnem povedku.

Pri *misliti* vsebina izražena z nedoločnikom poveča konkretizacijo matičnega povedka v smislu konkretne pomenske usmerjenosti. Vsebina v zgledu (71) dobi naklonski odtonek izražanja namena:

70. Mislim, **da jo bom kupil**. = 'Predvidevam, da jo bom kupil.' (izražanje domneve)
Я думаю, что я ее куплю.
71. Mislim jo **kupiti**. = 'Nameravam jo kupiti.' (izražanje namena)
Я планирую ее купить.

Izražanje namena (71) je vedno povezano z zadobnostjo, izražena ciljna vsebina pa poudari tudi naklonsko sestavino povedka *misliti*. Glagol *misliti* v (71) vzpostavlja z nedoločnikom nujno osebkovo koreferenco.

²⁵ Pretvorbene možnosti vsebinskega odvisnika v nedoločnik ali izglagolski samostalnik omogočajo 1) splošnopomenski povedki, ki so usmerjeni v konkretno početje: *odločiti se*, *pripravljati se*, *nameniti se*, *nameravati*, *domisliti se/si*, *zamisliti si*, npr. *Janez se je odločil, da bo pobegnil* – *Janez se je odločil pobegniti* – *Janez se je odločil za pobeg*, in 2) povedki, ki nasprotujejo konkretnemu početju: *bati se*, *braniti se*, *sramovati se*, *upirati se*, npr. *Janez se je bal, da bi moral pobegniti* – *Janez se je bal pobegniti* – *Janez se je bal pobega*. 3) Široko splošnopomensko rabo pa glagolom tipa *dovoliti si*, *upati si*, *uspeti*, *zmoči*, *znati* omeji potencialna naklonskost oz. odnos govorca, in sicer pretežno na rabo z nedoločnikom, npr. *Dovolil si je pobegniti*, *Upal si je pobegniti* ipd. (Grepl 2011: 181–82).

Ravno nasprotno pa glagol *reči* s pomensko sestavino velevanja in nedoločnikom uvaja vsebino, pri kateri se neizraženi osebek ob nedoločniku nanaša na naslovnika v vlogi predmeta:

72. Rekel mi je **sesti**. = 'Ukazal mi je sestí.'
Он велел мне **сестъ**.

Slovensko korpusno gradivo izkazuje, da so zgledi z nedoločnikom ob glagolih velevanja redki in da se v teh primerih navadno uporabljajo stavčna dopolnila, kar je v nasprotju z rabo v ruščini.

V nasprotju s sodobno ruščino se v slovenščini vsebina lahko izraža z nedoločnikom tudi pri glagolih zaznavanja *videti* in *slišati*.

Neizraženi osebek nedoločniškega dopolnila je koreferenčen s predmetom matičnega povedka (videl sem ga), ki mora biti izražen, in navadno nekoreferenčen z osebkom matičnega povedka.

73. Videl sem ga **igrati na turnirjih**.
Я видел, как он играет на турнирах.

74. Slišal sem ga **žvižgati**.
Я слышал, как он свистит.

Za pomen zaznavanja v zgornjih zgledih (73, 74) je značilna istodobnost dejanj v matičnem povedku in nedoločniku, medtem ko matični povedki rekanja in mišljenja z nedoločnikom uvajajo zadobnost (71, 72).

6 Zaključek

Prispevek poskuša predstaviti značilnosti predmetnih *da*-odvisnikov, ki nimajo niti prislovne niti oziralne vrednosti, temveč z vsebinsko dopolnitvijo konkretizirajo pomen matičnega povedka.

Razpoznavna lastnost vsebinskih odvisnikov je tudi, da lahko izražajo različne naklonske pomene (pripovedni, velelni, želelni skladenjski naklon); v skladenjskem naklonu se prepozna odnos govorca do stopnje uresničljivosti vsebine v odvisniku.

V nasprotju z ruščino, bolgarščino ali češčino slovenščina nima posebnega veznika, ki bi razlikoval dejansko (realno) ali naklonsko zaznamovano (nerealno) odvisno vsebino, ki jo veznik uvaja. Veznik *da* nima dovolj specializiranega pomena in zato pomensko težišče ostaja na povedkih, s tem da prevladujočo vlogo usmerjanja časa in naklona prevzema povedek v matičnem nadrejenem stavku (matični povedek).

Povedke, ki uvajajo predmetne vsebinske *da*-odvisnike, lahko razvrščamo glede na različna merila. V prispevku sta predstavljeni dve delitvi – ena izhaja z vidika osnovnih komunikacijskih vlog matičnih povedkov (M. Grepl), druga pa z vidika govorca ocenjuje ‘resničnostno vrednost’ vsebine v odvisniku (E. V. Padučeva).

Obravnavani izbrani glagoli (*reči, misliti, videti, slišati*) se glede na različno skladenjskopomensko rabo v matičnem povedku lahko ločijo glede na stopnjo resničnostne vrednosti odvisnika v razmerju do matičnega povedka. Njihova širokopomenskost dopušča, da jih predmetni vsebinski odvisnik pomensko dopolnjuje in z njimi vstopa v različna časovna in naklonska razmerja.

Časovna razmerja med matičnimi in odvisnimi stavki pri glagolih rekanja in mišljenja v matičnem povedku niso omejena – lahko izražajo preddobnost, istodobnost ali zadobnost, izjema so naklonski pomeni teh glagolov. Tako npr. pri glagolu *misliti* v pomenu, kjer prevladuje pomenska sestavina presoje, ni omejitev glede izražanja časovnega razmerja med odvisnim povedkom in matičnim povedkom (razumsko ravnanje potrebuje časovne opredelitve), nasprotno pa prevlada naklonske rabe (*misliti* = ‘nameravati’) navadno izraža zgolj zadobnost.

Pri slovenskih glagolih *videti* in *slišati* je od vrste sovisnosti med matičnim in odvisnim povedkom odvisna prevlada pomenske sestavine: istočasnost označuje ‘neaktivno zaznavanje’, raznočasnost pa ‘pridobivanje informacije’.

V primerih, ko *da*-stavke zamenjamo z nedoločnikom ali izglagolskim samostalnikom, navadno zlasti z zmanjšanjem udeleženskih vlog krnimo vsebino in s tem relativiziramo časovna in ukinemo naklonska razmerja med matičnim povedkom ter nestavčnim vsebinskim udeležencem. Pri zamenjavi z nedoločnikom se pri glagolih zaznavanja v matičnem povedku ohranja izražanje istodobnosti, pri glagolih rekanja in mišljenja v matičnem povedku pa vezava z nedoločnikom uvaja zadobnost.

VIRI IN LITERATURA

- Adrian BARENTSEN, 1993: Shifting points of orientation in Modern Russian: Tense selection in ‘reported perception’. *Reported speech: Forms and functions of verbs*. Ur. T. Janssen in W. Van der Wurff. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 15–55.
- Jaroslav BAUER, 1965: Souvětí s větami obsahovými. *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské University*. 55–66.
- Anton BREZNIK, 1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Četrta pomnožena izdaja. Celje: Družba sv. Mohorja.
- Helena BĚLIČOVÁ KŘÍŽKOVÁ, 1979: Větná modalita a podřadné souvětí (k modální charakteristice vedlejších vět). *Slovo a slovesnost* 40/3. 218–31.
- Helena BĚLIČOVÁ, 1982: Sémantická struktura věty a kategorie pádu. *Příspěvek k porovnávací syntaxi ruské a české jednoduché věty*. Praha: Academia.
- Aleksandr V. BONDARKO, Lev L. BULANIN, 1967: *Ruskij glagol*. Leningrad: Izdatel'stvo «Prosvěšćenie». [Russian Verb]

- Robert CAZINKIĆ, 2004: Pojmovanje odvisnika in razmerja med nadrednim in odvisnim stavkom. *Jezikoslovni zapiski* 10/1. 43–58.
- František DANEŠ idr., 1987: *Větné vzorce v češtině*. Praha: Academia.
- Fran = Fran: slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. URL: www.fran.si, dostop 23. 1. 2017.
- Miroslav DAROVEC, 1984: Obsahové vedl'ajšie vety v slovenčine. *Studia Academica Slovaca* 13. Ur. J. Mistrik. Bratislava: Alfa. 169–81.
- Aleksandra DERGANČ, 2010: Še nekatere razlike v rabi glagolskih vidov v ruščini in slovenščini. *Slavistična revija*. Jan. – Mar. 2010. 58/1. 73–80.
- GigaFida, korpusna besedilna zbirka, <http://www.gigafida.net>, dostop 23. 11. 2017.
- Miroslav GREPL, 1977: Věty s tzv. propozičním argumentem. *Slavica slovaca* 12/3. 253–60.
- Miroslav GREPL, Petr KARLÍK, 1986: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Miroslav GREPL, 2011: »Jak dál v syntaxi.« Studie osobností brněnské lingvistiky IV. Brno: Host.
- Milka IVIĆ, 1980: O faktivnosti rečenice čiji je glavni predikat glagol sa značenjem »znati«, Otázky slovanske syntaxe IV/2. Brno: Opera Universitatis Purkynianae Brunensis. 45–48.
- Ján KAČALA, 1989: *Sloveso a sémantická štruktúra vety*. Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Stanisław KAROLAK, 2001: *Od semantyki do gramatyki*. Wybór rozpraw. Warszawa: Instytucja Slawistyki PAN.
- Paul KIPARSKY, Carol KIPARSKY, 1970: Fact. V: Bierwisch, Manfred / Heidolph, Karl Erich: *Progress in Linguistics*. Hague-Mouton. 143–73.
- Domen KRVIŃA, Andreja ŽELE, 2018: Vezniki: poskus opredelitve njihove vloge v slovenskih zloženih povedih. *Jezikoslovni zapiski* 24/1. 7–26.
- Aleksandr B. LETUČIJ, 2012: O nekotoryh svojstvah russkih sentencial'nyh aktantov. *Voprosy Jazykoznanija*. No. 5. 57–87. [Some features of sentential arguments in Russian].
- , 2014: *Sentencial'nye aktanty. Materialy dlja proekta korpusnogo opisanija russoj grammatiki* (<http://rusgram.ru>). Na pravah rukopisi. Moskva [Sentential arguments].
- , 2014: [Materials for the project of corpus description of the Russian grammar] Nacional'nyj korpus russkogo jazyka (NKRJa), <http://www.ruscorpora.ru/>, dostop 23. 11. 2017. [Russian National Corpus]
- Michael NOONAN, 2007: Complementation. In: Timothy Shopen, *Language typology and syntactic description 2: Complex constructions*, 2nd edn. Ur. T. Shopen. Cambridge: Cambridge University Press. 52–150.
- Elena V. PADUČEVA, 2004: Dinamičeskie modeli v semantike leksiki. *Studia Philologica*. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury [Dynamic Models in Lexical Semantics]
- , 2011: Prezumpcija. *Materialy dlja proekta korpusnogo opisanija russoj grammatiki* (<http://rusgram.ru>). Na pravah rukopisi. Moskva. [Presumption]
- , 2017: Ob istinnostnom statuse propozicii v predloženijah s sentencial'ym aktantom. *Russkij jazyk v naučnom osveščeni*. 9–42. [On the truth value status of a proposition in sentences with a sentential complement]

- Jarmila PANEVOVÁ, 1971: Vedlejší věty obsahové. *Slovo a slovesnost* 32/4. 289–300.
- ParaSol, a Corpus of Slavic and Other Languages, <http://parasolcorpus.org/>, dostop 23. 1. 2017.
- Jan PETR a kol., 1987: *Mluvnice češtiny (3 – Skladba)*. Praha: Academia.
- Jože TOPORIŠIČ, 1982: *Nova slovenska skladnja (NSS)*. Ljubljana: DZS.
- , 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: CZ.
- Jože TOPORIŠIČ, 2000: *Slovenska slovnica (SS)*. Četrta prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.
- Mladen UHLIK, Andreja ŽELE, 2017: Semantičeskie i sintaksičeskie osobennosti glagolov bati se 'bojat'sja' i upati (se/si) 'nadejat'sja; otvaživat'sja' v slovenskom predloženi. *Slovenski jezik - Slovene linguistic studies*. Vol. 11. 2017. 87–109. [Semantic and syntactic features of the verbs bati se 'to fear' and upati (si/se) 'to hope; to dare' in the Slovenian sentence]
- , 2018: Da-predloženiya pri glagolah želanija i pobuždenija v slovenskom jazyke. *Voprosy Jazykoznanija*. No 5. 2018. (v tisku) [Da-Clauses as Complements of Desiderative and Manipulative Verbs in Slovenian]
- Andrej ULE, 1997: *Mali leksikon logike*. Ljubljana: MK.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1984: Nova slovenska skladnja J. Toporišiča. *Slavistična revija* XXXII/2: 142–155.
- Anna A. ZALIZNJAK, Irina L. MIKAELJAN, Aleksandr D. ŠMELEV, 2015: *Russkaja aspektologija: V zaščitu vidovoj pary*. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury. [Russian aspectology: In defense of the aspect pair]

РЕЗЮМЕ

В современном словенском языке союз *da* занимает особое место, будучи наиболее выразительным многофункциональным подчинительным союзом, вводящим самые различные типы подчиненных предложений. Как и в других южнославянских языках, он типичен для сентенциальных актантов, функционально соответствующим прежде всего объектным и подлежащим придаточным.

Русскими соответствиями словенским *da*-предложениям чаще всего являются актантные предложения, вводимые союзами *что* и *чтобы* (возник из слияния *что* и *бы*, частицы, участвующей в образовании форм сослагательного наклонения). Вместо актантного предложения в обоих языках может использоваться перифраз с инфинитивом.

Объектные сентенциальные актанты в обоих языках употребляются в первую очередь с глаголами, обозначающими ментальную или речевую деятельность.

При сентенциальных актантах выбор времени и наклонения зависимого предиката обычно определяется матричным предикатом, который при этом выражает также отношение говорящего к высказыванию.

В статье рассматриваются объектные придаточные при словенских глаголах *reči* «сказать», *misliti* «думать», *videti* «видеть» и *slišati* «слышать», отличающихся своей многозначностью. В случае этих глаголов особым образом проявляется взаимосвязанность матричной и зависимой предикаций. Выбор видо-временных форм или наклонения зависимого предиката влияет на значение как матричного глагола, так и высказывания в целом.